

ИСПИТИВАЊЕ УЗОРА И ИДОЛА СРЕДЊОШКОЛАЦА У СРБИЈИ

*Ивана Степановић**, *Драгица Павловић-Бабић* и *Зора Крњић*

Филозофски факултет, Институт за психологију, Београд

Анстракт. У раду је испитивано на кога се угледају средњошколци у Србији. У адолесценцији долази до постепеног одвајања од родитељских фигура и модели понашања постају друге особе. Зато је средњошколска популација занимљива за истраживање ове врсте, посебно када се има у виду да модели делују на социјални аспект, али и на друге аспекте развоја. Испитивани су модели из сфере приватног (узори) и јавног живота (идоли). Основни циљ био је да се утврди ко су узори и идоли средњошколаца, и због чега се они угледају на њих. На основу података о узорима средњошколаца могуће је идентификовати ко су значајне особе у њиховом окружењу и зашто су им важне. Подаци о категоријама у које се могу сврстати идоли и о њиховој заступљености у истраживањима ове врсте представљају показатељ вредносног система младих. Узорак чини 2426 ученика из 26 школа из девет градова у Србији. Узори и идоли испитивани су одвојеним питањима, у којима су ученици наводили до три особе из приватног и јавног живота на које се угледају. Узоре наводи 53,9% ученика. Најчешћи узор су мајке. Приближно половина испитаника (49,3%) има идоле међу јавним личностима. Идоли су најчешће из света естраде. Резултати показују да родитељске фигуре остају модели понашања и у адолесценцији. Подаци о категоријама идола говоре о окренутости младих ка свету забаве и указују на слабо деловање школе као потенцијалног извора модела из света науке и културе који промовишу сазнајне вредности.

Кључне речи: модели, узори, идоли, средњошколци.

Узори и идоли се у социјалној психологији везују за учење по моделу као значајан облик социјалног учења. Рот (1973) истиче да је подражавање туђег понашања и угледање на начин реаговања других важан извор социјалног понашања. Бандура (1996, 2002) сматра да би социјализација била готово немогућа, или би се споро одвијала, уколико би била резултат искључиво директних искустава особе. Људи су развили и унапредили капацитет за учење по моделу који им омогућава да прошире знања и вештине на бази информација пренетих деловањем модела (Bandura, 1989). Модели чине процес социјалног учења ефикаснијим

* E-mail: istepano@f.bg.ac.rs

(истовремено делују на велики број људи), а комплексне обрасце понашања, који се преносе њиховим деловањем, једноставнијим (Bandura, 1989, 1996). Учење по моделу обликује различите аспекте социјализације, али и емоционални и когнитивни развој. Тако се усвајају вредности, ставови, социјалне улоге, стандарди за процену властитог понашања и други облици понашања важни за живот у друштву. Идентификација са родитељским фигурама је значајна за афективни развој, што су највише изучавали психоаналитичари. Изражавање емоција модела подстиче емоционално реаговање посматрача, чиме се стичу емоционалне диспозиције према одређеним особама, местима и догађајима (Bandura, 1989). Модели утичу на формирање стандарда расуђивања, когнитивних компетенција, логичких правила, начина сагледавања и решавања проблема (Bandura, 1989, 1996; Fluori & Buchanan, 2002; Zirkel, 2002). Бандура (1989) говори о апстрактном моделовању (*abstract modeling*). При посматрању модела апстрахују се правила понашања која се користе у сличним ситуацијама, али могу бити генератор и нових облика понашања. У основи учења по моделу могу стајати различити механизми те се говори о идентификацији са моделом, имитацији модела, поређењу са моделом. Сходно томе користе се и различити термини за моделе: узор, ауторитети, идоли, цењене личности, популарне личности (Popadić, 1990). Термини „узори“ и „ауторитети“ односе се на моделе са којима постоји директан контакт и емоционална веза, те се особа идентификује са њима (Popadić, 1990). Бандура (1969) их назива стварни модели (*actual models*) јер са моделом постоји непосредна, стварна интеракција. Моделе са којима не постоји непосредан контакт нити јака емоционална веза Попадић (1990) означава као *познате/славне личности* или *идоли*, ту нема идентификације већ је реч о имитирању модела и поређењу властитог понашања са њиховим. Бандура (1969) ове моделе назива *симболички модели*. Ефекти учења по моделу зависе од многих фактора. Најчешће се помињу: степен емоционалне везаности за модел (Bandura, 1989; Grusec & Lutton, 1988; Popadić, 1990), сличност са моделом (Bandura, 1989; Grusec & Lutton, 1988), повратне информације о последицама понашања модела (Bandura, 1989; Bandura *et al.*, 1963а, 1963б; Grusec & Lutton, 1988), социјална моћ (углед) модела (Bandura 1969; Grusec & Lutton, 1988), пол модела (Bandura 1989; Giuliano *et al.*, 2007; Quimby & DeSantis, 2006), националност и раса модела (Kagunanyake & Nauta, 2004; Zirkel, 2002) и узраст модела (Bandura, 1969).

Моделу су посебно значајни у адолесценцији, што је за овај рад од непосредне важности. Узори и идоли играју важну улогу у осамостаљи-

вању од родитељских ауторитета (Popadić, 2003). Бандура говори о разлозима због којих су адолесценти посебно пријемчиви за утицај модела ван породице. Брзе социјалне и технолошке промене чине да родитељи некада не могу послужити као модели за формирање образаца понашања који су функционални младој генерацији (Bandura, 1989). Повећана социјална мобилност и веће образовне могућности подстичу адолесценце да трагају за моделима из виших слојева од оног из кога потичу (Bandura, 1969). Припрема за каријеру и нове социјалне улоге такође стварају потребу за моделима ван породице (Bandura, 1969). Медији имају важну улогу као извор симболичких модела чији је утицај веома моћан, поготово у периоду адолесценције (Bandura, 1969).

Истраживања узора и идола младих су бројна. Њихов фокус и методологија се разликују. За нас су најважнија домаћа истраживања пошто поређење резултата може указати на промене у вредносном систему младих. Резултате поменутих истраживања разматраћемо у дискусији.

Проблем

Рад је део шире студије која се бавила истраживањем слободног времена средњошколаца. Узори и идоли чине значајан део свакодневице младих и њиховог слободног времена. Они имају важну улогу у социјалном и другим аспектима развоја у адолесценцији. Аутори наглашавају значај изучавања узора и идола младих како би се сагледао њихов вредносни систем (Popadić, 1990, 1995, 2003). На основу сфере (категорије) којој припадају узори и идоли могуће је стећи увид у изворе из којих потичу (породица, школа, медији), али и у опсег деловања тих извора на младе (Popadić, 1990).

Основни циљ овог рада је да се утврди ко су узори и идоли средњошколаца. Узоре смо идентификовали преко питања о личностима из приватног живота на које се средњошколци угледају, а идоле на основу питања о јавним личностима. Поред тога важно је одговорити на још неколико питања. Због чега се млади угледају на узоре и идоле? Какав вредносни систем стоји иза таквог избора и да ли се он променио у односу на резултате претходних домаћих истраживања? Који су главни извори модела понашања?

Поред тога, у делу истраживања о идолима испитивана је и веза преференција категорија у које су сврстани идоли са социодемографским варијаблама (пол, регион, образовање родитеља, величина места у коме испитаник живи, тип школе, школски успех) ради бољег разумевања добијених резултата.

Метод

Узорак. Испитано је 2426 ученика из 26 средњих школа (I – IV разреда) узраста од 15 до 19 година, што је 0,8% укупне популације средњошколаца Србије. Србија је подељена на северни, централни и јужни део. У оквиру сваког дела испитивање је обављено у три града (велики, средњи и мали): северна Србија (Нови Сад, Зрењанин, Озаци), централна Србија (Београд, Крагујевац, Врњачка Бања), јужна Србија (Ниш, Лесковац, Књажевац). Испитаници су из различитих типова школа: гимназије, четворогодишње и трогодишње стручне школе. У свакој школи испитано је по два одељења сваког разреда, укупно 97. Узорак чини 59% девојака и 41% младића. На основу карактеристика узорка може се рећи да је он пригодног типа. Настојали смо да укључимо ученике из различитих средина и типова школа. Број школа у којима је вршено испитивање одговарао је величини места. Узимајући све ово у обзир, као и величину узорка, може се рећи да налази које смо добили могу дати бар грубу слику о узорима и идолима средњошколаца у Србији.

Начин испитивања. Ученици су наводили до три особе из приватног живота (узори), било да су оне живе или не, за које би могли да кажу да би волели да буду као оне, као и да наведу разлоге навођења тих особа. Исто питање било је постављено за особе из јавног живота (идоли). Испитивање узора и идола одвојеним питањима није неуобичајено у страним истраживањима (Giuliano *et al.*, 2007), али у домаћим није било пракса. Стога, за узоре неће постојати могућност директног поређења са резултатима домаћих истраживања, док је за идоле директно поређење могуће.

Начин класификовања узора и идола. Узори су класификовани на следећи начин: мајка, отац, сестра, брат, родбина (сви рођаци), кућни пријатељи, вршњаци и пријатељи, наставници, особе које обављају одређену професију. Идоли су класификовани по узору на истраживања Попадића (1990, 1995, 2003) у категорије: спорт, естрада, политика, елитна култура, јунаци, остало. Када су у питању разлози због којих су их ученици наводили за узоре, за сваку категорију узора сачињена је класификација на основу најчешћих одговора. Иако би се за све категорије могла направити заједничка класификација разлога, као код идола, то није учињено како би се што боље сагледале разлике у начину угледања ученика на различите особе из окружења и како би приказани разлози били што ближи аутентичним одговорима ученика. Разлози навођења идола класификовани су по угледу на радове Попадића.

Варијабле. Ово није истраживање експерименталног типа па се не може говорити о независним и зависним, нити критеријумским и предикторским варијаблама у строгом смислу. Може се рећи да је припадност категорији узора централна зависна варијабла у том делу истраживања. Када је реч о идолима, главна зависна варијабла је припадност идола категорији, док социодемографске варијабле (пол, регион, образовање родитеља, величина места у коме испитаник живи, тип школе, школски успех) имају статус регистрованих варијабли и њихова веза са преференцијом категорија идола добијена је применом χ^2 методе. Узраст није третиран као регистрована варијабла с обзиром на то да се планира објављивање рада који ће се детаљно бавити овом проблематиком и да та тема захтева доста простора. Истраживање је обављено крајем 2007. године.

Резултати

Модел из приватног живота (узори)

Узоре наводи 54% средњошколаца. Проценти приказани у Табели 1 рачунати су тако што су узета у обзир сва три избора. Не могу се збрајати пошто је ученик могао навести више узора. За највећи број ученика узори из приватног живота су родитељи, остале особе знатно су ређе навођене. Категорија *рођаци* има релативно високу фреквенцију зато што су у њу уврштени сви рођаци.

Табела 1: Број ученика који наводи одређену категорију узора

Категорије узора	Број ученика	% у односу на укупан број ученика	% у односу на број ученика који су навели узоре
Мајка	394	16,2%	30,1%
Отац	348	14,3%	26,6%
Рођена сестра	107	4,4%	8,1%
Рођени брат	62	2,5%	4,7%
Рођаци	210	8,6%	16%
Вршњаци и пријатељи	67	2,7%	5,1%
Наставници	33	1,4%	2,5%
Кућни пријатељи	27	1,1%	2%
Особа која обавља одређену професију	16	0,7%	1,4%

Мајке су најчешћи узори. Највећи број средњошколаца (21% оних за које је мајка узор) наводи као разлог доброту и племенитост мајки. По-

том следе подршка, разумевање и љубав коју оне пружају (20%). Неки истичу пожртвованост мајки да им обезбеде васпитање и добар живот (15%). Међу разлозима су и моралне особине: поштење, праведност, искреност (13%). Остали разлози знатно су ређе заступљени.

Највише средњошколаца *очевима* се диве јер су вредни и зарађују за породицу (24% од оних који наводе оца). Нешто мањи број цени њихову доброту и племенитост (15%). Неки ученици (12%) се угледају на очеве због моралних особина. Један број цени оца због интелигенције и образовања (12%), а неки због успешности у професији (12%).

Рођена сестра је за највећи број ученика (45% од оних који наводе сестру) узор зато што је успешно окончала школовање и нашла добар посао. Мањи број (24%) истиче да им она пружа ослонац, разумевање и љубав. Неки (15%) наводе да желе да се баве истом професијом. Неки желе независност од породице коју су оствариле њихове сестре (11%).

Разлози због кога су *браћа* узори слични су онима који се спомињу за *сестре*. Ученици (22% од оних који наводе брата) желе да, као њихова старија браћа, успешно окончају школовање и нађу добар посао. Неки (19%) се угледају на браћу јер су успешни у професији и независни од породице. Остали разлози ређе се јављају и тичу се моралних особина, подршке и слично.

Међу *рођацима* као узори најчешће су навођени баке, деке, тетке и ујаци. Највећи број ученика (26% од оних који наводе навођеног од рођака) им се диве због успешног живота и остварених циљева. Нешто мањи број (21%) истиче њихову доброту, племенитост и великодушност.

Врињаке и пријатеље средњошколци наводе најчешће због доброг школског успеха (24% од оних који их наводе као узоре). Ведрину, опуштеност и забавност другова наводи 21% испитаника. Лепоти другова диве се 12% ученика.

Наставнике највише ученика (70% од оних који их наводе као узоре) види као узоре због високог образовања и вештине да пренесу знање. Доброту, дружељубивост, разумевање и подршку истиче 48% ученика.

Кућне пријатеље средњошколци најчешће наводе због њихове интелигенције (52% од оних који их наводе као узоре). Успешност, стицање новца и амбиција су разлози које наводи 37% ученика. Неки ученици (21%) помињу да су то добре особе на које се могу ослонити.

Кључни разлог због кога ученици бирају *особе које се баве одређеном професијом* је њихова жеља да и они буду успешни у тој професији.

Близу 1% ученика наводи *себе као узор*. Они истичу своју јединственост и потребу да сами себе обликују уместо да се угледају на друге.

Модел из јавног живота (идоли)

Скоро половина испитаника (49%) наводи идоле. Наведен је велики број јавних личности (400). Мушки идоли су присутнији од женских пошто је 66% наведених личности мушког, а 34% женског пола. Број страних (51%) и домаћих (49%) идола је готово подједнак. Међу идолима преовлађују савременици (91%) над личностима из прошлости (9%). Ове податке треба разликовати од стварне преференције одређених идола пошто се они односе само на број личности које су наведене а не на број избора тих личности.

Табела 2 приказује најпопуларније личности. Подаци су дати за сва три избора заједно (у загради је број ученика који наводи дату личност, у другој колони је проценат испитаника који наводи ту личност рачунат у односу на цео узорак, а у трећој проценат рачунат у односу на број испитаника који наводе идоле). Поменуто је да су се одговори ученика распршили на велики број личности, што је често у оваквим истраживањима, те најпопуларнију особу, глумицу Анђелину Жולי наводи 6% испитаника. Међу 20 најпопуларнијих највише је личности из области естраде (певачи и глумци) и спорта, што одговара преференцијама појединих категорија идола (Табела 3). Више је страних него домаћих личности.

Табела 2: Најпопуларније јавне личности

Најпопуларније јавне личности	% узорак	% идоли	Најпопуларније јавне личности	% узорак	% идоли
1. Анђелина Жоли (71)	2,92	5,97	11. Ријана (16)	0,66	1,35
2. Светлана Ражнатовић (56)	2,31	4,70	12. Зоран Ђинђић (15)	0,62	1,26
3. Ана Ивановић (54)	2,23	4,54	13. Викторија Бекам (14)	0,58	1,18
4. Новак Ђоковић (38)	1,57	3,19	14. Здравко Чолић (13)	0,54	1,09
5. Владе Дивац (31)	1,28	2,60	15. Аврил Лавињ (13)	0,54	1,09
6. Роналдињо (24)	0,99	2,02	16. Бред Пит (13)	0,54	1,09
7. Исидора Бјелица (22)	0,91	1,85	17. Дејвид Бекам (13)	0,54	1,09
8. Цесика Алба (22)	0,91	1,85	18. Бил Гејтс (13)	0,54	1,09
9. Тјери Анри (17)	0,70	1,43	19. Парис Хилтон (12)	0,49	1,00
10. Роналдо (17)	0,70	1,43	20. Ценифер Лопез (12)	0,49	1,00

Класификација идола дата је у Табели 3. Приказани су подаци који се односе на први избор пошто се готово не разликују од оних за сва три

избора збирно. Сви проценти рачунати су у односу на број наведених личности, односно број испитаника који је навео идола из дате категорије. Зато се проценти могу интерпретирати и као проценат испитаника који је навео идола из одређене категорије, али и као проценат одређене категорије идола у укупном броју наведених идола. Подебљаним словима наведене су категорије идола, а обичним поткатегорије. Једина разлика у односу на претходна домаћа истраживања тиче се поткатегорије у оквиру категорије естраде *ТВ лица* које у њима нема. У њу су сврстани ТВ водитељи (где преовлађују домаће личности), али и манекени (преовлађују стране личности). На пример, Исидора Бјелица као једна од популарних домаћих личности навођена је као водитељка, а не као књижевница. Мишљења смо да је појава ове поткатегорије значајна и да указује на нове трендове.

Табела 3: Категорије идола

Категорије идола	Страни	Домаћи	Укупно
ЕСТРАДА	30%	21,8%	51,8%
Глумци	15,5%	3,5%	19%
Музичари	12,4%	13,2%	25,6%
ТВ лица (водитељи, манекени)	2,1%	5,1%	7,2%
СПОРТИСТИ	15,9%	18,2%	34,1%
ПОЛИТИЧАРИ	0,9%	4,3%	5,2%
ЕЛИТНА КУЛТУРА	1,3%	1,5%	2,8%
Научници	0,3%	0,8%	1,1%
Уметници	1%	0,7%	1,7%
ЈУНАЦИ	0,4%	0%	0,4%
ОСТАЛО	3,3%	2,3%	5,5%

Естрадне личности су далеко најпопуларније међу средњошколцима, јер преко половине оних који имају идоле наводе личност из ове области (Табела 3). Потом следе спортисти који су идоли за трећину ученика. Ово је једина категорија у којој су домаће личности бројније у односу на стране. Остале категорије су знатно ређе заступљене.

Разлози због којих се средњошколци угледају на јавне личности дати су у Табели 4 – подебљаним словима означене су категорије разлога које су коришћене у домаћим истраживањима. Додатак је категорија неспецификованих одговора из којих није могуће сазнати прави разлог навођења одређене личности (*Он је краљ*, *Он је страва*). Приказане су и најчешће комбинације категорија разлога, пошто су неки ученици за једну личност наводили више разлога.

Ученици се диве идолима пре свега због успеха у професији којом се баве (*Добар фудбалер*, *Одлична певачица*). Потом следе разлози

везани за славу и богатство што је у складу са чињеницом да су најчешће навођени идоли из света естраде и спорта које прате новац и публицитет у медијима. Трећи по заступљености, али знатно ређи, су разлози везани за физички изглед идола што одражава заокупљеност адолесцената физичким изгледом.

Табела 4: Разлози због којих се ученици угледају на идоле

Категорије разлога	Заступљеност дате категорије
ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ СПОСОБНОСТИ (интелигенција, знање, проициљивост)	4,6%
СНАЖНА ЛИЧНОСТ (упорност, борбеност, марљивост)	6,9%
ХУМАНОСТ (доброта, подршка, љубав, карактер)	4%
КОМУНИКАТИВНОСТ (духовитост, веселост, симпатичан, забаван)	2,1%
ПРЕСТИЖ (слава, богатство, моћ)	19,4%
ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД (лепота, снага, имиџ)	8,5%
ДОБАР У ПОСЛУ КОЈИМ СЕ БАВИ (добар глумац, спортиста)	29,7%
Неспецификовани одговори	7,5%
Престиж и физички изглед	3,8%
Престиж и успешност у послу	2,5%
Изглед и успешност у послу	2,2%
Остале комбинације разлога	8,8%
Тотал (укупан број ученика који су навели разлог-е) 1112 (100%)	

Анализирана је повезаност преференције категорија идола и социодемографских варијабли. Табела 5 је збирна табела која приказује резултате χ^2 анализа.

Табела 5: Повезаност преференције категорија идола са социодемографским варијаблма

	χ^2	df	p	Kramerov V
Пол	218,737	4	0,00	0,43
Тип школе	54,173	8	0,00	0,15
Регион	31,662	12	0,02	0,09
Школски успех	33,198	16	0,01	0,08
Образовање мајке	25,279	12	0,01	0,08
Образовање оца	23,260	12	0,03	0,08
Економски статус	29,341	16	0,02	0,08

Из последње колоне Табеле 5 види се да је пол испитаника најизразитије повезан са преференцијом категорије идола. Следећа, али знатно слабијег интензитета, је веза са типом школе. За остале социодемо-

графске варијабле карактеристична је слаба статистички значајна веза што је вероватно последица великог узорка.

Веза са *полом испитаника*. Значајне разлике између младића и девојака нађене су по питању преференције категорија: естрада, спорт и политика. Девојке чешће од младића наводе идоле са естраде, а младићи чешће спортисте и политичаре.

Веза са *типом школе*. Одступања добијених фреквенција од очекиваних (које би постојале када веза ове две варијабле не би постојала) нађена су за категорије: естрада, спорт, елитна култура и политика. Идоле са естраде бира више ученика стручних четворогодишњих школа, а мање гимназијалаца. У области спорта добијена фреквенција за ученике трогодишњих стручних школа је виша од очекиване. Идоле из елитне културе чешће бирају гимназијалци, а ређе ђаци трогодишњих стручних школа. Политичаре чешће наводе гимназијалци, а ређе ученици стручних четворогодишњих школа.

Веза са варијаблом *регион*. Варијабла регион има четири нивоа: северна Србија (Нови Сад, Зрењанин, Оџаци), централна Србија (Крагујевац, Врњачка Бања), јужна Србија (Ниш, Лесковац, Књажевац) и Београд, који је издвојен с обзиром на величину. У областима естраде, спорта и политике јавила су се одступања од очекиваних фреквенција. Ученици из средње Србије чешће него што је то очекивано, наводе идоле из области естраде, док ученици из северне Србије то чине ређе. Спортисте чешће наводе ученици из северне Србије, а ређе ученици из средње Србије и Београда. Узоре међу политичарима чешће налазе ученици из јужне Србије и Београда, а ређе ученици из средње Србије.

Веза са *школским успехом*. Повезаност две варијабле добијена је као резултат разлика добијених и очекиваних фреквенција у категоријама естрада, спорт, елитна култура и политика. У односу на очекиване фреквенце врлодобри ђаци у већој мери преферирају узоре са естраде, а добри у мањој мери. Број добрих ученика који наводе спортисте већи је од очекиваног, а број одличних мањи. Идоле из елитне културе има већи број одличних ученика у односу на очекивања, док је број врлодобрих и добрих ученика мањи. Број одличних ђака који наводе политичаре већи је од очекиваног, а број добрих је мањи.

Веза са *образовањем мајке*. Разлике добијених и очекиваних фреквенција јавиле су се у категоријама естраде и елитне културе. Већи број ученика чије мајке имају завршену средњу школу има идоле са естраде, док је тај број код ученика чије мајке имају факултет нижи од очекиваног. Иста тенденција, али обрнута, постоји за идоле из елитне културе.

Њих чешће наводе деца мајки са високом стручном спремом, а ређе деца мајки са средњом школом.

Веза са *образовањем оца*. Добијене и очекиване фреквенције разликују се у категоријама: естрада, спорт, елитна култура и политика. Број ученика чији очеви имају средњу школу, а који наводе идоле са естраде, већи је од очекиваног, док је број ученика који преферирају идоле са естраде, а чији очеви имају факултет, нижи од очекиваног. Идоле из елитне културе у већој мери у односу на очекивања бирају ученици чији су очеви завршили факултет. Иста тенденција добијена је и код идола из области политике.

Веза са *економским статусом породице*. Економски статус операционализован је кроз 5 нивоа: примања нису довољна ни за храну, примања подмирују само исхрану, примања подмирују основне потребе (храна, одећа, трошкови становања), примања су довољна за нормалан живот (изласци, куповина апарата, скромнија летовања), примања омогућују луксузан живот. Повезаност ове варијабле са преференцијама категорија идола добијена је услед разлика очекиваних и добијених фреквенција у категоријама естраде и спорта. Ученици чији кућни буџет подмирује само основне потребе ређе наводе идоле са естраде него што је то очекивано, док је број ученика из породица које могу да приуште „нормалан живот“, а преферирају естрадне личности виши од очекиваног. Обрнута тенденција присутна је када је реч о спортистима. Њих чешће преферирају ученици из породица које могу да подмире само основне потребе, а ређе ђаци из породица са примањима довољним за „нормалан живот“.

Табела 6: Поређење резултата са претходним домаћим истраживањима на средњошколцима

Категорије	Истраживање Попадића из 1994.	Истраживање Скоко из 2000.	Наше истраживање 2007.
Спорт	9%	9%	34%
Естрада	32%	36%	52%
Елитна култура	24%	23%	3%
Политика	16%	15%	5,5%
Остало	5%	7%	6%

Поменуто је да поређење резултата са претходним домаћим истраживањима у погледу заступљености категорија идола може указати на промене у вредностима средњошколаца. У прве две колоне у Табели 6 дати су подаци из истраживања обављених у средњим школама 1994.

(Popadić, 1995) и 2000. године (Skoko, 2000), а у трећој колони су подаци из нашег истраживања. Категорија *јунаци* није приказана пошто је веома слабо заступљена (мање од 1%) у сва три истраживања.

Промене у преференцијама идола видљиве су готово у свим категоријама. У нашем истраживању порасле су преференције категорија *естрада* и *спорт*, док средњошколци сада ређе наводе идоле из категорија *елитна култура* и *политика*.

Дискусија

У овом раду бавили смо се особама на које се угледају средњошколци. Одвојеним питањима испитивани су узори и идоли. Нешто више од половине средњошколаца има у свом окружењу особу на коју се угледа. Овај податак се не може директно упоредити са домаћим истраживањима пошто у њима узори нису испитивани одвојено од идола. Попадић (1995) је утврдио да 14% средњошколаца има узоре, док истраживање које је спровео Скоко (2000) указује да 9% ових ученика има узоре. У страним истраживањима (која су нам била доступна), чији су узорак чинили средњошколци, узори такође нису одвојено испитивани. Добијени проценти су разнолики: у загребачком узорку у истраживању Скоко (2000) мало средњошколаца наводи узоре (3,4%), код Јенси и сарадника (Yancey *et al.*, 2002) тај проценат је 22%, док у истраживању Андерсона и сарадника (Anderson *et al.*, 2001) достиже 43%. Може се дискутовати да ли је забрињавајући податак да половина испитаника не наводи особу на коју се угледа из свог окружења. Ако се погледа повезаност броја ученика који наводе идоле и узоре, добија се следећа расподела: 35% наводи и узоре и идоле, 29% не наводи ни узоре ни идоле, 20% наводи само идоле, 16% наводи само узоре. Одавде следи да близу трећине ученика нема уопште особу на коју се угледа. Разлоге за ово требало би додатно истраживати. Најчешћи узори наших, али и страних средњошколаца јесу родитељи. Иако би се овај податак могао сматрати изненађујућим, пошто је реч о адолесцентима, треба истаћи да то што се адолесценти одвајају од родитељских фигура не значи прекид везе са њима, већ пре повећање броја особа на које се угледају (било из непосредног окружења или јавне сфере). Мајке су узори због добротe, племенитости и подршке коју пружају. Очеви су важни јер обезбеђују егзистенцију. Браћа и сестре су по годинама блиски адолесцентима, а успели су да окончају школу, нађу посао и осамостале се. Међу рођацима узори су они који су блиски адолесцентима и успели су да остваре своје амбиције. Наставници су ретко узори ученика, што је

потврђено и у неким страним истраживањима (Carrington & Skelton, 2002).

Близу половине испитаника има идоле. Најпопуларније су особе са естраде, а потом спортисти. Стране личности са естраде популарније су од домаћих, осим музичара, будући да је њихова заступљеност подједнака. Изражена доминација особа са естраде индиректно говори о утицају медија на младе, као извора симболичких модела. О томе сведоче и подаци који се односе на најзаступљеније разлоге навођења идола пошто је други од њих везан за славу и богатство, а трећи за физички изглед, што су сталне теме у медијима. Утицај медија директно се види кроз појаву нове поткатогије у оквиру категорије естраде – *ТВ лица*. Поређење са домаћим истраживањима показује да је заступљеност категорије *естрада* порасла за око 15%. Поставља се питање да ли је у међувремену дошло до промене у вредносном систему младих, или се добијене разлике могу објаснити другим факторима. Скоко је испитивала само гимназијалце, а наше анализе су показале да је тип школе повезан са преферираном категоријом идола, тј. да гимназијалци ређе бирају личности са естраде од ученика стручних четворогодишњих школа. Слаба веза постоји и са другим социодемографским варијаблама што указује да састав узорка бар у извесној мери одређује резултате. Ипак, доста налаза из истраживања о младима указује да су они окренути ка свету забаве (Јарић, 2003; Pokrainski sekretarijat, 2007; Stepanović i Videnović, 2008), те се може претпоставити да је реалан растући тренд популарности естрадних личности. Чини се да је популарност спортиста у доброј мери резултат успеха домаћих тенисера (43% од домаћих спортиста и 23% од укупног броја спортиста). Ана Ивановић и Новак Ђоковић су међу пет најпопуларнијих личности, а спорт је једина категорија у којој су домаће личности нешто бројније од страних. Успех тенисера је изузетно медијски пропраћен што такође указује на значај медија као извора идола. У поређењу са истраживањем Попадића и Скоко популарност спортиста расте, поготово домаћих. Део овог тренда може се објаснити успесима тенисера али и друштвеним приликама, будући да су у време истраживања, која је обавио Попадић, биле на снази спортске санкције. Део разлика потиче и од разлика у саставу узорка нашег и других истраживања. У односу на резултате Попадића и Скоко, број идола политичара код нас је мањи за око 10%. Можда је услед пролонгиране друштвене кризе (у којој су политички скандали свакодневни) али и временског удаљавања од ратова дошло до смањења интересовања за политику и до пада угледа политичара. Такође, гимназијалци чешће наводе идоле политичаре него ученици четворого-

дишњих стручних школа, те због различитог састава узорка и то делом може објаснити добијене разлике. Када је реч о идолима из области елитне културе, резултати су поражавајући, с обзиром на то да свега 3% ученика наводи научнике или уметнике. Уз податак о ретком појављивању наставника овај налаз говори о бледом утицају школе на вредносни ситем младих. Разлике у односу на резултате Попадића и Скоко веома су изражене пошто близу четвртине ученика из тих истраживања има идоле из ове сфере. Део нађених разлика може се објаснити тиме да су Попадић и Скоко испитивали само гимназијалце, тј. податком да у нашем истраживању гимназијалци чешће имају идоле из ове категорије у поређењу са ученицима трогодишњих стручних школа. Ипак, вероватно је да тип школе, уз остале социодемографске варијабле, не може у потпуности објаснити добијене разлике те то указује на реално опадање утицаја школе на вредносни ситем ученика.

Подаци показују да родитељи остају значајне фигуре и у периоду адолесценције. Разлози због којих се средњошколци угледају на особе из окружења указују на присуство позитивних вредности (хуманост, вредноћа, осамостаљивање, амбиција). Када је реч о личностима из јавног живота, евидентно је да медији у великој мери обликују вредносни ситем младих и представљају доминантан извор идола. Окретање свету естраде и забаве је тренд који су констатовали и други истраживачи, који су се бавили овом врстом истраживања или испитивањем вредности и интересовања младих, интерпретирајући га као неки вид бега од реалности (Pištin, 2002; Jarić, 2003; Marić, 1988; Popadić, 1995). Бандурин појам апстрактног моделовања и мишљења неких аутора да се млади не поистовећују нужно са идолом као таквим, него да иза тога често стоји потреба да се буде успешан и да се од таквих модела могу усвајати уверења да напоран рад води остварењу циљева (Zirkel, 2002), можда остављају места оптимизму. Томе иде у прилог податак да су доминантни разлози угледања на идоле везани за њихову успешност у професији. Међутим, не треба занемарити податак о незнатном присуству идола из сфере елитне културе и о ретком појављивању наставника као узора. То указује на неуспех школе да посредује у изграђивању вредности које се сматрају кључним агенсом социјализације. Истовремено, упућује на неопходност систематског планирања рада на афирмисању оних вредности које се односе на стицање знања и промовисање личности из света науке и културе. Уколико се томе дода оцена да ни породица, по свој прилици, није значајан извор интелектуалних вредности с обзиром на податак о слабом неговању читалачких навика у породицама наших испитаника (60% ученика наводи да се вредност књиге цени

у породици, али се оне не читају, 22% ученика изјављује да се књиге цене и читају, њих 11% сматра да се књиге не цене и ретко читају, а свега 7% ученика наводи да књиге никада не представљају тему разговора), као и чињеница да медији пре свега пласирају као моделе личности са естраде, постаје јасно да образовни систем мора развити потпорне системе за равијање и неговање сазнајних вредности код ученика.

Напомена. Рад је урађен у оквиру пројекта „Свакодневица младих у Србији: Снимак буџета времена“ на иницијативу Министарства омладине и спорта, али је и резултат рада на пројекту „Психолошки проблеми у контексту друштвених промена“ (бр. 149018д), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Коришћена литература

- Anderson, D.R., A.C. Huston, K.L. Schmitt, D.L. Linebarger & J.C. Wright (2001): Self-image: role model preference and body image, *Monographs of the Society for Research in Child Development*, Vol. 66, No. 1, 108-118.
- Bandura, A. (1969): Social-learning theory of identificatory processes; in D.A. Goslin (ed.): *Handbook of socialization theory and research* (213-262). Chicago: Rand McNally.
- Bandura, A. (1989): Social cognitive theory; in R. Vasta (ed.): *Annals of child development. Vol. 6. Six theories of child development* (1-60). Greenwich, CT: JAI Press.
- Bandura, A. (1996): Social cognitive theory of human development; in T. Husen & T. N. Postlethwaite (eds.): *International encyclopedia of education* (5513-5518). Oxford: Pergamon Press.
- Bandura, A. (2002): Social cognitive theory in cultural context, *Applied Psychology: an International Review*, 151, 269-290.
- Bandura, A. (2004): Social cognitive theory for personal and social change by enabling media; in A. Singhal, M.J. Cody, E.M. Rogers & M. Sabido (eds.): *Entertainment-education and social change: history, research and practice* (75-96). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Bandura, A., D. Ross & S.A. Ross (1963a): Imitation of film-mediated aggressive models, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 3-11.
- Bandura, A., D. Ross & S.A. Ross (1963b): A comparative test of the status envy, social power and secondary reinforcement theories of identificatory learning, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 527-534.
- Carrington, B. & C. Skelton (2002): Re-thinking 'role models': equal opportunities in teacher recruitment in England and Wales, *Journal of Education Policy*, Vol. 18, No. 3, 253-265.
- Fluori, E. & A. Buchanan (2002): The role of work-related skills and career role models in adolescent career maturity, *The Career Development Quarterly*, Vol. 51, No. 3, 36-43.
- Giuliano, T.A., K.L. Turner, J.C. Lunquist & J.L. Knight (2007): Gender and the selection of public athletic role models, *Journal of Sport Behavior*, Vol. 30, No. 2, 161-198.
- Grusec, J.E. & H. Lytton (1988): *Social development*. New York: Springer-Verlag.
- Ilišin, V. (2002): Interesi i slobodno vrijeme mladih; u V. Ilišin i F. Radin (prir.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Jarić, I. (2003): Generacija R: pogled iz ugla mladih; u Z. Golubović, I. Spasić i Đ. Pavićević (prir.): *Politika i svakodnevni život: Srbija 1999-2002*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Biblioteka „Disput“.

- Karunanayake, D. & M.M. Nauta (2004): The relationship between race and students' identified career role models and perceived role model influence, *The Career Development Quarterly*, Vol. 52, No. 1, 225-234.
- Marić, R. (1988): Grupe koje okuplja interesovanje za muziku; u S. Joksimović, R. Marić, A. Milić, D. Popadić i M. Vasović (1988): *Mladi i neformalne grupe. U traganju za alternativom*. Beograd: Centar za idejni rad SSO Beograd.
- Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu (2007): *Korišćenje slobodnog vremena mladih u AP Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat.
- Popadić, D. (1990): Ispitivanje uzora i idola; u N. Havleka i sar. (prir.): *Efekte osnovnog školovanja*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Popadić, D. (1995): Uzori mladih: uzrasne i generacijske razlike, *Psihološka istraživanja* 7, 127-138.
- Popadić, D. (2003): Uzori mladih u posleratnom periodu; u Grupa autora (prir.): *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka.
- Rot, N. (1973): *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije.
- Skoko, S. (2000): *Uzori mladih: uzrasne i regionalne razlike* (diplomski rad). Beograd: Filozofski fakultet.
- Stepanović, I. i M. Videnović (2008): Slobodno vreme: zadovoljstvo mladih i vršnjačke grupe, *Empirijska istraživanja u psihologiji*, knjiga rezimea str.47-48, 07-08.02.2008, Beograd.
- Quimby, J.L. & A.M. DeSantis (2006): The influence of role models on women's career choices, *The Career Development Quarterly*, Vol. 54, No. 2, 297-306.
- Yancey, A.K., J.M. Siegel & K.L. McDaniel (2002): Role models, ethnic identity and health-risk behaviors in urban adolescents, *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, Vol. 156, 55-61.
- Zirkel, S. (2002): Is there a place for me? Role models and academic identity among white students and students of color, *Teachers College Record*, Vol. 104, No. 2, 357-376.

Примљено 11.03.2009; прихваћено за штампу 05.10.2009.

Ivana Stepanović, Dragica Pavlović-Babić and Zora Krnjaić
THE ANALYSIS OF ACTUAL AND SYMBOLIC MODELS
OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN SERBIA

Abstract

This paper deals with role models of secondary school students in Serbia. In the course of adolescence, there is a gradual separation from parental figures, and other persons become role models for behaviour. For that reason, secondary school population is of interest when analysing this phenomenon, particularly bearing in mind that role models influence not only social, but also other aspects of development. We analysed role models from students' personal (actual models) and public life (symbolic models). The main aim was to determine who their actual and symbolic models are, and why secondary school students look up to them. Based on the data on secondary school students' actual models, it is possible to identify who important persons from their milieu are and why they are important to them. The data about the cate-

gories in which symbolic models can be divided, as well as about their occurrence, indicate the young people's system of values in these analyses. The sample comprises 2426 students from 26 schools in 9 Serbian towns. Actual and symbolic models were examined in separate questions, where students were asked to name up to three people from their private life or the world of celebrities that they look up to. 53,9% of students named their actual models, the most common being their mothers. Nearly half the examinees (49,3%) stated their symbolic models are public figures. Most symbolic models are from the world of show-business. The results show that parental figures remain the models of behaviour throughout adolescence. The data about the categories of symbolic models show the young are drawn to the world of entertainment and indicate a weak role of schools as a potential source of models in the fields of science and culture who would promote cognitive values.

Key words: role models, actual models, symbolic models, secondary school students

Ивана Степановић, Драгица Павловић-Бабић и Зора Крњић
ИССЛЕДОВАНИЕ ОБРАЗЦОВ И ИДОЛОВ ПОВЕДЕНИЯ
СРЕДИ УЧЕНИКОВ СРЕДНИХ ШКОЛ В СЕРБИИ

Резюме

В данной работе приведены результаты исследований о том с кого берут пример ученики средних школ в Сербии. На данном этапе жизни молодежи происходит постепенный уход от родителей и моделями поведения становятся другие личности. В связи с этим, ученики средних школ весьма интересны для такого рода исследований, особенно если учесть, что модели поведения влияют на социальный аспект, а также и на другие аспекты развития. Исследованием охвачены модели поведения из области частной (образцы) и общественной жизни (идолы). Основной целью было установить кто является образцами и идолами поведения учеников средних школ и почему они берут пример с них. На основании данных об образцах поведения среди учеников средних школ можно определить какие личности являются важными в их среде и на каких основаниях они являются важными. Данные о категориях к которым можно отнести идиолов, а также об их представленности в исследованиях такого рода, являются показателем молодежной системы ценностей. В исследовании приняло участие 2426 учеников из 26-ти школ в девяти городах Сербии. Образцы и идолы исследованы отдельно, а ученики приводили не более трех личностей из частной и общественной жизни, с которых они берут пример. Образцы поведения имеются у 53,9% учеников. Самым частым образцом поведения являются матери. Приблизительно половина участников анкеты (49,3%) имеет идола среди общественных личностей. Идолы чаще всего принадлежат миру эстрады. Результаты показывают, что личности родителей остаются моделями поведения и в подростковом возрасте. Данные о категориях идиолов свидетельствуют об ориентации молодежи к миру развлечений и выявляют незначительное влияние школы, как возможного источника моделей поведения из мира науки и культуры, представляющих познавательные ценности.

Ключевые слова: модели, образцы, идолы, ученики средних школ.